

Gitxi ezagutua dan euskal-idazlea: ENBEITA'tar IMANOL (1884-1946)

Ona euskal-idazle bat, gitxi ezagutua nire ustez, gure idazle on artean zor jakon maillarik autortu ez jakona. Enbeita'tar Imanol Muxikako Urretxindorra izen ordeaz ain ezaguna dogun Kepa zanaren anaia da eta, ain zuzen, Keparen ospeak anaiaren izena illunpean itxi dauala esan geinke. Baiña nok daki edo nok gogoratzen dau Urretxindorra izen orde on Kepak Imanolentzat erabilten ebalatzen? Olan erakutsi eban anai au bera baiño bertso-asmazaille kaskarragotzat ez eukala, nire ustez. Eta gero, Imanolek beste alderdi bat dauko, beste arlo bat, euskeraz geiago landu ebana: gazetalaritza. Jakin-garria eta aintzat artzekoa dala uste dot arlo onetan egin eban lana, ixilla baiña ederra, Zornotzan *Jaungoiko-Zale'n* asi eta gero *Euzkerea* aldizkarian eta *Euzkadi* egunkarian, 1936ko gerratean ixildu bearra etorri jakon arte. Euskal-gazetalaritzan gure egunotako idazleentzat ez eban orduan ikasbide txarra emon.

GAZTERIK BERTSOLARI

Enbeitatarrak bertsolari eskolea etxean bertan eukun. Bertsolaria eben aita ta bertsolari urten eben aren iru semek: Kepak, Imanolek eta Santik, azkenengo onen bertsorik gitxi ezagutzen badogu be. Kepa da iruretan zarrena eta ospetsuen egin zana; Imanol bigarrena, 1884n jaioa, Kepa baiño sei bat urte gazteagoa.

Anai bion izenak XXgarren gizaldi onen asieran urten eben lenengoz plazara euren bertso-sail batzuekin, 1902-1903ko urteetan ateraten zan IBAIZABAL astekarian. Eta bein, biak batera datoz, batak besteari botatako zazpiña bertsokaz: *Bei zarraren* bertsok. Ezagunak dira Kepa Urretxindorraren bertso-liburua irakurri dabenentzat. "Musikan gertatua" titulutzat ebela agertu ziran IBAIZABAL'en 1903ko zemendiaren, azaroaren 22n. Sarreratxo bat ipiñi deutse bertsok. Lau aita- seme bertsolari bizi dira etxean, morroi bat eurekaz eukela. Gaualdera morroia kortara joan da bei zarrari eznea eratzin naian, aparitan artzeko. Morroiak ezin izan deutso eznerik eratzin. Bei zarrak ostikoaz jota pitxarra be ausi egin deutso. Morroiaren txandea artuta, alperrik joan da Imanol kortara. Beiak ostikoaz belaunburuan jota, albora bota dau. Akullua artuta, alperrik ekin deutso gero beia bere esanera ekarten. Eta or asi da bertsolarien txandea, Kepa Imanoli adarra jotzen asita:

Komedi-tokia da / gure okullua,
beiak adarrak dantzan / ta ik akullua;
bigarrenez or abil, / mutil kankallua,
esnez bete eziñik / eure katillua.

Eta Imanolek:

Ni baiño geiago dok / bei zar au indarrez,
ostikoka eiten jok, / gaiñera adarrez;
esnerik ezin kendu / ta i ortik barrez;
pazientzia artzen / ez dok errez errez.

Olantxe luzatu dabe bertsoaldia batak adarra jo eta besteak asarre erantzun, zazpi bertso alkarri botata (Keparen bertso-liburuan seiña baño ez dagoz). IBAIZABAL astekarian beste bertsorik ez dator. Baiña etxeko lau bertsolarietatik Aita ixilik egon bazan be, anai gaztetxuak emon ei eutsan azkena beste bien bertsozko burruka an. Ziri polita azkenengo puntuan bota eutsena:

Kopla ugari baiña, / pitxerra utsien,
esnezko apararik / ez dau arratsien.

Ibaizabal'ek urrengo zenbakian ekarri eban bei zarraren azkena be, Imanolen bertsotan azalduta. Gernikan saldu ei eben, eta eroslea ta saltzailleak pozik itxi ei zituen, beintzat.

Beste bost edo sei olerki geiago atera zituen Imanolek astekari berean: Kepa anaiari (beronen ezkontzea zala-ta), Elizetxea olerkariari, lore usaintsu biri, dama gazte bati, nere maiteari, eta *Bizkaitarren Poza* izenekoa. Guztiz, zortzi bai, gitxienez. Bertso guztiok, ogei urte egin baiño lenagokoak ditu. Andik iru urteren buruan, beste agerralditxo bat ezagutzen jako, 1906n *Aberri* aldizkarian *Arana Sabiñen Gomutan* argitaratu eutsoen olerki gartsuagaz. Abertzaleak askotan abestu ei eben Olerkia, ain zuzen. Ona bertso bat:

Abertzaliak zer ziranik be / guk ezkenkian antziña:
Sabin maiteak argitu arte / illunik gendun adiña.
Zer izango zan gaur arte, Sabin, / geugaz bixi izan
baziña?

Euskadirentzat poztasuna ta / Gaztelarentzat samiña!

(Irakurleak bein baiño geiagotan ikusiko dau, zein aldizkarian idatzi, alan euskal ortografia aldatuta agertuko dala.)

AMERIKETARA

Ameriketarako bidea artu eban Imanolek 1908n, ez dakigu zegaitik, ez dakigu zek eroanda. Euskaldun askoren bidea zan Ameriketarakoa, eta ez da arritzekoa Imanolek be bide on artua. Amalau bat urte egingo zituen andik, luma-lanean antza, ez euskerazko bertsorik eginen, baiña bai langelaren baten etxeko kontuen

eta sartu-urtenen kontua eroaten. Lan-leku on non eban be badakigu: Argentina'ko Hale'n. Ameriketarako ontzia artzeko zala, Kepa anaiak Bilboko *La Gaceta del Norte* egunkarian bertsozko agurra, agur laburra, zuzendu eutson. Baiña badakigu Ameriketako urriñean Imanolek ez eballa bere euskeraz idazteko lumea ugartuten itxi. Ara joanda zortzi bat urte geroago, 1915n Kepari bialdu eutsazan bertsoak alan diñoskue. Argentinan bere lanari lotuta dago, baiña bai errimiñaz jota be. Biotzak, Iparragirreri beiñola lez, zoaz euskalerrira diñotso Muxikako seme bertsolari oni be. Bertsoak *Euzkadi* egunkarian agertu ziran. Kepak Bilintxen bertso batzuen neurri eta doiñuan kantateko bertsozko erantzuna bialduko deutso, eta berak neurri berean erantzungo deutso Kepari. Agirian dago Indietako bizimoduak ez deusala poz andirik emoten eta andra euskaldun bat artzeko gogoia be ageri jako. Ona berak bertsoetan esanda:

Gaur Indietan eztoz ernetan
urrezko lorarik zelai-landetan.
Emen be, Kepa, ortxe lez dabiz
txakur goseak ortoz ortozik.
Eta katurik
lukainka lokiz ez dau loturik.
Gaur etxauk emen lengo konturik...
Ene abian, ni aspaldian
naiabik uso bat neugandu naian;
baiña euskeraz abesten danik
ezin idoro emen baiña nik!
Au lorra, Kepa!
Ama Euzkadin ixango da-ta,
bialduidak bat onantz egaka!

Amerika itxita, berak Muxikara joatea daukala izan da Muxikatik joakon erantzuna. Alan, benetan-txantzetan, andik sei bat urtera, Euzkadin zan Imanol, eta laster ezkonduko da Urkiolako Santonioen eleizan, eta emen geldituko da betiko andik aurrera.

JAUNGOIKO-ZALE'KO LAN-URTEAK

Imanol ezkonbarri zala, luzaro barik, ez zan euskerarentzat giro ona jarri Bidasoaz onantzako Euskalerrian: Primo de Rivera militarren indarrez agintari jarri eta beingoan asi zan Gaztela'ko erdereaz osteango izkuntzai eutsen gorrotoa ta gatx-eritxia erakusten. Politika usaiñeko ainbat aldizkarik ixildu bearra izan eben. Egunkarietan galerazota gelditu zan euskeraz idaztea. Esate baterako, Kirikiñok *Euzkadin'n* idazten eban euskal-orria mutu gelditu zan iru urtez, 1926ko azken aldera arte. Imanol-ek, orraitio, Muxika'tik ur dagoan Zornotzan aurkitu eban lan-lekua. Non? *Jaungoiko-Zale* Bazkunakoak an euken irarkolan eta aldizkarian. *Jaungoiko-Zale'n* bere gogoia beteko lekua aurkitu dau. Bazkun orretakoakaz gogo bateko egiñik dabil eta eurekaz Ian egingo dau 1927, 1928 eta 1929ko urteetan. Emen darabilen izen-ordea: *Garbi-nai* da. Andik gerora, askotan erabiliko dauan izen-ordea, batez be olerkietan.

Baiña ez da izango olerki utsezkoa *Jaungoiko-Zale'n* aterako dauan lana; itz-lauzkoa, Gazetalari-lana be bai. Batez be, Jaungoiko-Zalekoak, erriz erri eragiten dabean ume-jaien barri emoteko. Olako ume-jai-aldietan askotan aurkitzen da Imanol albistari-lana egiten, zelango jaia egin zan eta zelango sariak nori emon jakozan Aldizkarian aterateko. Eta bein baiño geiagotan, tartean tartean bertsoak sartzen ditu. Olango egun baten barri, Arrasaten bein egin zanaren barri, guztia bertsoetan emon eban. Baiña beste batzuetan tartean sarturiko bertsoakaz eguneko txostena edo albistea jantzi baiño ez dau egingo.

Jaungoiko-Zale aldizkariaren orrietan luzarotxoan agertu ziran Bazkun orrek argitaraturiko liburuen barri zabalteko Imanolek (Garbi-Naik), egin zituen bertso batzuk, liburu bakotxa banan banan izentautu. Garbi-nai'k olerki-mordoa dauka Zornotzako aldizkari orretan argitaratuta. Era guztietako bertsoak dira. Aitatu daiguzan batzuk, Doktor Asuero'ren omenez atera zituenak.

Urte areitan ospetsu egin zan Donostiako osalari ori. Surreko mintz baten ikutu bat egiñez, beste barik osaturik bialtzen zituen etxera erreumaz edo ibilli eziñik ebilzan geixo asko. Baster guztietatik etorkiozan geixoak osasun eske. Portugalera eta Ameriketara joateko be deiak artu zituen. *Jaungoiko-Zale'koak* Eibarraren ume jaien bat euken baten, euren bazkide egin ei eben Asuero ospetsu ori, eta euren aldizkariaren arpidedun. Imanol'ek, *Jaungoiko-Zale'*koen izenean umore ederrez eskertu eutsan dana, benetan-txantzetan. Ona bertso batzuk:

Arantz juan naiz onantz etorri,
dabilen leku guztietan
atzean ditu gexoak eta
ez dautse isten baketan.

Besterik ezik, negartituta,
etxuten jakoz oiñetan,
eta Asuerok surretik isasta!
osatzen dituz berbetan!...

Osalaritzan gorantz ein dozu
goren dagan maillara
eta bertatik geure bazkide
Jaungoiko-Zale'n ein zara,

Emen poz-pozik artzen zaituguz
eta etxeko antzera,
surreko batzuk eztenaz artzen
alako baten or gara!

Jaungoiko-Zale'ko Imanolen aldi au ez dogu iñon aitatuta ikusi. *Garbi-Nai* onen bizitzako unadarik ez-ezagunena dala-ta gagoz. Olerki-lanaz gaiñera, antxe asi zan albistari-lana egiten. Eta Jaungoiko-Zale'koakaz etxeko eta osoan bat eginga ibilli zala dirudi.

EUZKAREA ALDIZKARIKO ETA EUZKADI EGUNKARIKO LANA

Primo de Riveraren esku gogorra bigundu danean, zapaldurik eukazan indarrak burua jasoten asi dira. Len ixildurik gelditu ziran Euzkaltzale Bazkunakoak aldizkari barria sortu dabe: *Euzkerea*. Oraingo au, euskeraz eta erderaz. Urrengo urtean asita, aldizkari barri orretan da Imanol, Enbeita'tar Imanol edo E'tar I, Garbi-Nai eta Ibon edo Uribitarte'tar Ibon izenorde barriaz idazten. Euzkerea'n be bertsozko lana eta itz-lauzkoa egingo ditu. Olerki-lana, Jon Bilbao jaunaren Bibliografak (dana ezpada be) jasota dauko: itz-lauzkoa ez. Itz-lauz, kontakizunak, ipuiñak eta abar emoten ditu. Eta Albistari-lanak, Euskal-jaialdien bat Bilbon izan bada, euskerazko itzaldirik edo mixiñorik emon bada, Bilbo edurrak zuritu badau, eta olakoetan, Imanolek egingo dau albistari, eta albistari zeatza ez ezik, txukun idaztera egiten dau. Albisteetan eurretan be olerkariaren sena agertzen jako.

Jaungoiko-Zale'n lez, Euzkeraan be barru-barruko' egiñik agertzen jako. Bere ardurapean dago askotan Aldizkaria bertsoz ornitzea, beraren edo besteren olerkiz, jakiña. Irugarren eta laugarren urtean sartzean, Aldizkariaren izenean Uribitarte'tar Ibon'ek izenpetuko dau urte barriari eta irakurleari egiten jaken agurra. Bosgarren urteak ez dakar olango agurrik, eta Imanol mutu gelditu ete dan esan geinke. Baiña seigarrenean eta zazpigarrenean (1934-35) olerki bat edo beste Garbi-nai'ren izenpean datoz. Zer dala-ta mutu edo erdi mutu gelditze ori? Zer jazo jako Imanoli? *Euzkadi* egunkarira aldatu dala, eta eguneroko *Euskal-atala* aterateko ardurea eta lanik geiena berari ezarri deutsoela.

EUZKADI EGUNKARIAN

Eta emen, Euzkadi egunkarian emon eban Imanolek bere euskalzaletasun sendoaren neurria, emen erakutsi eban bere lanerako gogoia eta kemena. Emen jarraituko da 1933n asi eta 1936n militarrek sortu euskuen gudate zitaleko egunetara arte.

Guri, urte arein inguruan eguneroko orri albistarietara begiak zabaldu genduezanoi, *Euzkadi* egunkariak ekarren *Euskal-atala* irakurriaz, Uribitarte'tar Ibon izena oso etxeke eta begiko egin jakun. Lenengoko orrialdean etorren *Egumerokuak* eta azkenengo orrialdeko *Gaiak* izenpeko lanak munduan zear eta Euskalerrian jazoten zanaren ia mami guztia eta ikuspegitxoia emoten euskun. Astelenak kendurik (Astelena *Hoja de Lunes*

eritxon orriarentzat zan ezker), gaiñerako egun guztietarako eukan Uribitarte'tar Ibon'ek, Imanolek, zer esan, zer azaldu edo zer jorratu. Ez da gero neke txikia eta egiteko makala be, eguneroko, egunkariko orri bat osoa bete bearra. Gure egunotako euskal-gazetelariak lan orren astunaz jabetzen dirala uste dot. Euskal-gazetalaritzan iñori omenik zor bajako, bat Imanol au dala nik uste. Gaurko gure gazetelariak, ainbeste diru-laguntzaz eta taldean eta alkar-lanean ekinik be, ez dira askotan gauza izan eguneroko euskal-atal ganorazko bat betetako. Ibon, bere lan-gelan bakarrik, bera zan naiko askoren lana egiteko. Astelenetan be ez eban opor andirik edo osorik artuko. Urrengo egunean, asteartean, idazlan luzeago eta beteagoa aterateko astia artuko eban geienetan.

Bakarrago zan, urrean, 1936ko gerratea sortu ta urrengo illabete batzuetan Euskalerria indarkeripean zatituta, euskal-idazleak sakabanaturik eta noraezean, Imanol nora jo ez eukala aurkitu zanean, euskal-atala ornitzeko gai-rik edo lanik billatzeko. *Gaiak* eritxon bere sailla beteaz gaiñera, or joko eban non-baitera, bere liburutegiko aldizkariaren batera edo, andik bere Euskal-atala zelan edo alan, zer edo zegaz beteta aterateko. Edozer, eguneroko orria bete barik itxi baiño lenago. Urte atako udazken guztian, ez eban burruka makala eroan eguneroko militarren arrazoirik eza edo kristiñautasunik eza edo beste guzurrezko jokabideak salatu eta astintzen. Urrengo urtean, 1937n, talde baten ardurapean edo Agintarien laguntzaz, *Eguna* euskerazko egunkaria, lenengo euskal-egunkaria, sortuta, gauzak azatz obean sartu ziranean, asko arindu jakon Iboni bere nekea, bai benetan.

AITAMEN OBEA

Enbeita'tar Imanolek (Garbi-nai, Uribitarte'tar Ibon izan genduan onek) egiten jakon baiño aitamene obee merezi dau, bai, euskal-idazleen, olerkari ta gazetelarien maillan. Aspalditik esanda daukagu Enbeitatarren euskal-lana ezaguerazo naiez diarduenai.

Olerkari zan aldetik, ez daigun aitzu Kepa bere anaiak egiten eutsan autormena. Keparentzat Imanol zan Muxikako Urretxindorra. Gazetelari izan zan aldetik, nok aitatu dau, Imanolek *Jaungoiko-Zale'n* egin eban lana? *Euzkerea'n* egiñikoa ez dau ain ez-ezaguna, baiña ez zor jakon aiñean. Gazetalaritzan, 1933tik 1937ra *Euzkadi* egunkariko euskal-atalean emon euskun neurri beteena. Arlo batetik eta bestetik, olerkari lez eta gazetelari lez, etorriko al jako berari zor jakon omena emoteko ordua.

L. AKESOLO

